

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Կովկասի Հայոց Հրատարակչական Ընկերութիւն.
Վարդաբաշի շինդ.
№ 1.

Վ Ի Ա Ս Ա

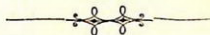
Ս. ԻՋՄԻԱՆՅԻՆ

1914

ՎԻԱՍՍ
Արեւի Տիրի Զարմար
Լեւոնաւոր

Ստամբուլ
Ստամբուլ
Ստամբուլ

ՆԱԿՈՒՆՏԱԼԱ

Գ. Է. ՅՈՒԿՕԻ ՅՐԱՆՍԵՐԷՆ ԱԶԱՏ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻԻՆԻՑ
ՓՈՒԱԴՐԵՑ

ՄԵՍՐՈՊ ՎԱՐԴ. ՄԱԿՍՈՒԴԵԱՆՑ

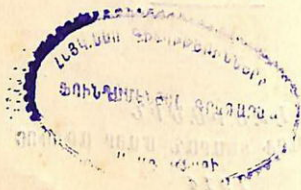
ԷԶՄԻԱՄԻՆ
ԵԼԵԿՏՐՈՆԱԴՐՔ ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՑ

1914

Ամէն իրաւունք վերապահուած է

թարգմանչին:

ՆԻՉ
390

Ն Ո Ւ Է Ր

ԱԶՆԻԻ ԸՆԿԵՐԻՍ

ԱՐԺ. Տ. ՎԱՀԱՆ ՔԱՅԱՆԱՅ

ԹԱԻԱՐԲԷԳԵԱՆՑԻՆ

Մ Կ.

1848

1848

1848

1848

1848

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

ՆԴԻԿ զրականութիւնն արտադրել է «Շակունտալա» անունով երկու գործ: Առաջինը ներկայ պատմուածքն է. հեղինակն համարում է վիասա վանականը, որին վերագրուում է Հնդկաց աշխարհամասօթ

նիւցագներգութեան՝ Մահաքրատայի ամբողջ ստեղծագործութիւնը: 18 զրքից է բաղկացած այդ հսկայ գործը եւ պարունակում է 220000 տող: Շակունտալայի պատմուածքը, հիմնուած մի ազգային աւանդութեան վրայ, կազմում է այդ 18 զրքերից մին, ըստ դասաւորութեան առաջինը: Մահաքրատայի խմբագրութեան ժամանակը ճիշտ յայտնի չէ. համարում է սակայն Բ.ից առաջ

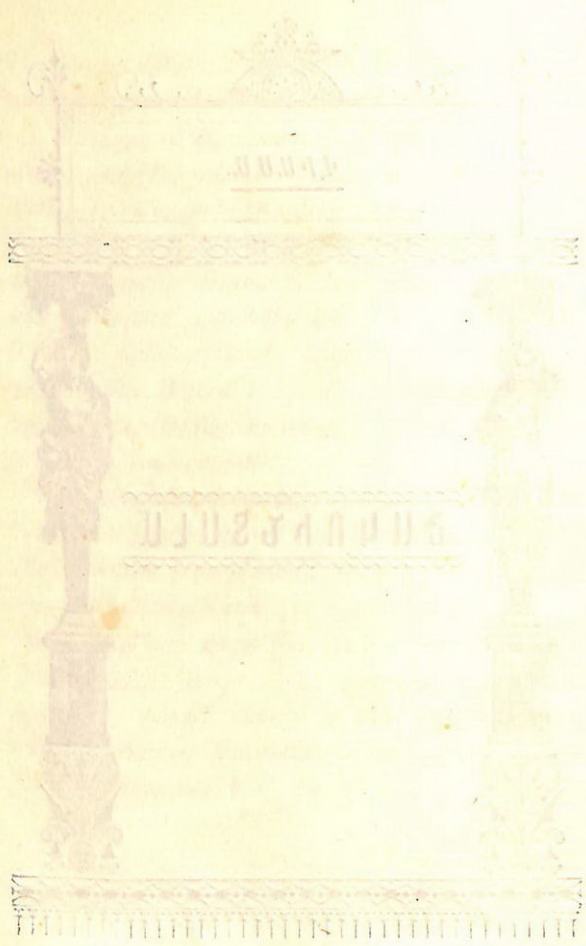
Դ. դարից մինչեւ Բ.ից յետոյ Ա. դարի ժամանակամիջոցում ի մի հաւաքուած:

Երկրորդ «Շակունտալա»ն մի դրամն է, հիւուած առաջինի վրայ: Հեղինակն է Կալիդասս նշանաւոր քանաստեղծը (Բ.ից յետոյ Ե—Ձ դար): Սոյն երկու «Շակունտալա»ների միջեւ կան մի քանի տարբերութիւններ, որոնց վրայ աւելորդ ենք համարում առանձին կանգ առնել այստեղ: Մեր թարգմանութեամբ երկուսն էլ արդէն հայացած են: Մնում է դրամն «Շակունտալա»-ի հրատարակութիւնը, որ տեղի կ'ունենայ, հաւանօրէն, մօտ ապագայում:

Ներկայ պատմուածքի թարգմանութիւնն եղած է, ինչպէս յիշատակուած է վերնագրի տակ, Ֆրանսերէն ազատ թարգմանութիւնից: Այնու ամենայնիւ, թարգմանութեան ընթացքում, իբրեւ հնդիկ գրականութեան փոքր ինչ ծանօթ, տեղ տեղ մի քանի մանր հատուածներ կարելոր դատեցինք կրճատել, վստահ լինելով, որ մեր կրճատած մասերը Ֆրանսացի թարգմանչի, իբրեւ լուսաբանութիւն, աւելացրածներից են:

ՎԻՍՍ

ՇԱԿՈՒՆՏԱԼԱ

УЧЕБ.

УЧЕБ. ПОСОБИЕ

Ն Ա Խ Ե Ր Գ Ա Ն Ք

ՆԳՐԱՅԻ դրախտում սարսափը պատել է բոլոր երջանիկներին. տխրութեան ամպը տարածուած է ցնծութեան ու հեշտանքների օթևանի վրայ. Գանդհարվաներն*) ընդհատել են իրանց երկնային նուագներն և էլ չեն երգում Տիրոջ փառքը. յաւերժահարսերը, տխրած, նստել են գլխիկոր, չեն մտածում ոչ պարի ոչ սիրոյ մասին, և Ոգիների թևաւոր երամբ անշարժ, սարսափահար դիտում է մթագնած դէմքը նրան, որ շանթն է կրում իր ահարկու ձեռներում: Սըրբերն ու հերոսները, լուսամարմին, լուիկ շրջապատել են այն գահը, ուր Ինդրան է բազմած մի սպիտակ ամպհովանու տակ, վերջինս հաստատուած մի ակնազարդ ձողի վրայ: Ի գուր ամենագեղեցիկ աստարաները**), Բամբհա, Գհրիտաքշի, Ուրվասի և Մենակա, շարժում են անուշաբոյր հովհարը զովացնելու բարկութիւնից՝ վրդովուած այդ դէմքը: Ի՞նչ հոգ, ի՞նչ մտածութիւն

*) Երկնային երաժիշտներ.

**) Ինդրայի դրախտի յաւերժահարսերը.

կարող էր խռովել արդեօք մի աստուածային էակի մեծափառ զուարթութիւնը:

Յանկարծ կարծես երազից է դարթնում Ինդրան-կանչում է Մենակային, յաւերժահարսերի մէջ ամե-նից նշանաւորին. ամէնքն ուշադիր ականջ են դնում: Աստուածն է խօսում.

«Լսիր,—ասում է,—կառուիկի գետի ափին կայ մի ճգնարան և այնտեղ ապրում է Վիսվամիտրա ա-նուն մի ճգնաւոր, որ ժամանակով դաստիարակն ու խորհրդականն էր Բամայի. այդ ճգնաւորն ինձ հան-գիստ չի տալիս: Ո՞վ կարող է երաշխաւորել, որ նա, իր խստամբեր ճգնութեանց շնորհիւ, չպիտի յաջողի գահընկէց անել ինձ և իմ տեղս բռնել: Դու միայն, Մենակա, դո՛ւ կարող ես փրկել ինձ մի այսպիսի վտան-գից: Դու որ քո գեղեցկութեամբ բոլոր ընկերուհիներիդ գերազանցում ես, իջիր երկիր, և այս ճգնաւորի առա-քինութիւնները խարխալելու համար գործ դիր Բրահմայի քեզ տուած բոլոր զէնքերը,—զրուիչ ձայնդ, խռովող նայուածքդ, խորամանկ ժպտդ, զրգուիչ շարժ ու ձևերդ. ոչինչ մի խնայիր, սիրելիս, դու պիտի յաղթես նրան— նա դեռ փորձութեան բնաւ ենթարկուած չէ,— և ես վախի տեղ չպիտի ունենամ այլևս»:

Հասարակ մահկանացուների նման, յաւերժահար-սերն ևս իրանց հրապոյրների մասին լաւ կարծիք ու-նին. և սակայն Մենական երկչոտութեամբ պատաս-խանում է.

«Ո՛հ, Տէր, ի՞նչ դժուար յանձնարարութիւն ես վստահանում ինձ: Ի՞նչպէս ենթարկեմ ինձ մի

այնպիսի Մունիի*)), որից դու ինքդ ես զարհուրում մինչ այն աստիճան, որ անտեսանելի լինելու համար Սոման**)) խմեցիր: Կարծում ես ուրեմն, որ գեղեցկութիւնս իր վնասակար ներգործութիւնը չպիտի անէ այդ անարատ և հզօր ճգնաւորի վրայ, որ իր լողանքի համար մի ահագին գետ բխեցրեց. մի ճգնաւորի, որ երկիրը դըրդացրեց ոտքի մի հարուածով և որի ձեռը շատ հեշտութեամբ ջարդուփշուր էր անելու բարձրագագաթ Մերու Լեռը: Հաւատացած եղիր, Տէր, որ իմ այդ յանդուգն քայլը շատ անողոք կերպով պիտի պատժուի և խեղճ յաւերժահարսս ոչնչացուելու հմ նրա բարկութեան կրակից»:

Այս խօսքերի վրայ Ինդրայի ճակատը մթազնում է և մատերը, որոնք շանթն են հուպ տալիս, շարժում են ջղաձգօրէն: Մենական, ոտից գլուխ դողալով, յարում է.

«Հոգ չէ, Տէր, քանի որ հրամայում ես, իմ պարտքն է հնազանդել: Միայն խնդրում եմ, ինձ չլքանես. երկնքի բարձրութիւնից պաշտպանիր ինձ երկրի վրայ. տուր ինձ ուղեկիցներ, որոնք, եթէ հարկ լինի, ինձ օգնեն ու պաշտպանեն: Այնպէս արա, որ, երբ մօտենամ ճգնաւորին, մի մեղմ քամի փչէ շրջակայ պուրակներից. որ վայուն***)) աննկատելի կերպով բարձ-

*) Միայնակեացներ. որոնք անմատուր լինելով ինքնամփոփման ու ապաշխարութեան՝ ձեռք էին բերում այդպիսով դիրքնական ոյժ ո՛չ միայն հասարակ մահկանացուներին յաղթելու, այլ եւ աստուածներին:

**) Սոմա—նուիրագործուած հեղուկ.

***)) Քամիների աստուած.

րացնէ պարեգօտիս ծալքերը, և Կաման*) միայնակեացի ականջին փսփսայ հրապուրիչ խօսքեր: Յաղթելու համար ես պէտք ունիմ ամենից առաջ ճարտար ու եռանդուն աջակիցները»:

Այսքան բնական մի խնդրանք կարճ էր մերժուել Ինդրայի կողմից: Այս հզօր աստծու սարսափները թող ձեզ չզարմացնեն. նա մին է այն աստուածութիւններից, որոնք ենթակայ են հոգեփոխութեան և որոնց փառքը նսեմացնում են մահկանացուներին առաքինութիւնները: Միայն թէ նրա վստահութիւնը մեծ էր սիրային խնդիրներում իր փորձառութեամբ ծանօթ սոյն Ափսարայի տաղանդի վրայ, որով և Մենակայի խօսքերն իսկոյն հանդարտեցրին նրան: Ուրախութիւնն ու ցնծութիւնը կրկին տիրեցին Սվարգայում**): պարերով ու երգերով տօնուեց չքնաղ յաւերժահարսի մօտալուտ յաղթանակը:

Մենական իր նախնական բոլոր պատրաստութիւնները տեսաւ մեկնելու համար: Նախ ընդունեց մի լողանք երկնային սպեղանիներով բուրումնաւէտ. ապա գլուխը զարդարեց դրախտի պարտէզներում փթթած ծաղիկների փունջերով ու հագաւ իր ամենափայլուն շրջազգեստը և, առանց այլևս ժամանակ կորցնելու, ճանապարհ ընկաւ Ինդրայի կառապան Մատալիի առաջնորդութեամբ: Չարածճի Կաման ու Վայուն, իրանց յանձնարարուած դերի վրայ ուրախ, խայտալով հետևում էին կառքին, որ ձեղքում էր ամպերն ու հա-

*) Սիրոյ աստուած.

***) Երկինք.

լածում մուժը: Ոչ լուսին ոչ արև չէին լուսաւորում միջոցը, որի համար հէնց այս գերերջանիկ մարմիններն փայլն էլ բաւական էր: Ամպամած եթերում անվերջ փոթորիկ էր. որոտը թնդում էր, շանթը բոցավառ զիզզագններ էր գծում և փայլաղներն անընդհատ իրար էին յաջորդում: Ահարկու թաթառներ, խտտաշունչ ամպրոպներ, դժնդակ շաչիւններով, սուզւում էին անվերջ խաւարի գիրկը: Ստորին կարգի աստուածութիւններից թեատարած վիթխարի Գարուդասները, հրաշունչ, հրաբերան Նագասները, կարմրաբիր չարագործ Բաքշասները*) խումբ խումբ հաւաքւում էին մեր ուղեւորների ճանապարհի վրայ: Անցնողները թէև անմահներ, բայց իրանց շուրջը միտեսակ ահ ու սարսափ էին սփռում: Բարեբախտաբար ուղեւորութիւնը կարճ տեւց և լուսնակն հազիւ էր դուրս եկել, երբ երկնային կառքը հասաւ ճգնարանի⁵ մօտերը:

Ինդրան շատ լաւ էր ընտրել ժամը: Ոչինչ աւելին պատասաւոր չէր այն խաղի համար որ խաղացուելու էր մի ճգնաւորի և մի այդպիսի պերճաշուք յաւերժահարսի միջև քան դարնանային այդ իրիկունը, ուր ծառերից ծաղիկները թափւում էին որպէս հոտաւէտ անձրև, ուր օդը կատաղի հոսանքներից յագեցած՝ մեղկացնում էր ամենահուժկու կամքերն անգամ, և ուր ամէնքը, սկսած պուրակում թառած կոկիլայից**) մինչև խոտի տակ բոյն դրած ծղրիթը՝ դարնան դարձն.

*) Անգղեր, օճեր եւ դեւեր:

1) Հնդկական սոխակ.

էին երգում: Միայն ճգնաւորն էր անտարբեր տիեզերական խնդութեան հանդէպ: Նա, ինչպէս ամէն իրիկուն, նոր էր ենթարկել իրան ինքնաշարաշարման: Զերմեռանդ ապաշխարութեամբ մեղքը քաւելուց յետոյ սուրբը ծալապատիկ նստած էր քարայրի դրանը՝ խորասուզուած յափշտակութեան ու աղօթքի մէջ, երբ յանկարծ երևաց Մենական հարևան անտառից, և առանց այլևայլի սկսեց ուղղակի մին այն պարբերից, որոնք այնքան զնահատուած են երկնաքնակների կողմից. վաւաշոտ թիթեռնիկի նման թռուրդում էր մարգագետնի երեսին, մերթ նուազուն ու կրքոտ, մերթ անյայտ աշխոյժ ու թիթեռ, որ ապարանջաններն ու մանեակներն էին երեքում վզի ու թևերի վրայ՝ դայլայլող թռչունների նման մի շշուկ հանելով: Զմբ աշխատանք: Միայնակեացի նայուածքը, յառած միայն մի կէտի վրայ, ոչինչ չէր տեսնում*): Ժամանակ էր որ հանդէս դային մեր երկու շարածճիները. այդպէս էլ եղաւ: Նախ քամին սկսաւ փչել աննկատելի կերպով: Զեփիւռի մեղմ շունչը վեր էր բարձրացնում սպիտակ պարեգօտի ծալքերը՝ երևան հանելով երկու ողորկ սիւններ, որոնք, բանանի բնի նման, կրում էին այս չքնաղ մարմինը:

Կաման թեքում է դէպի միայնակեացը: «Տես— փսփսում է չարածճի աստուածը,— այս անամօթը յաւակնութիւնն ունի քեզ հրապուրելու. դու կարող ես համարձակ նայել նրան, միթէ քո առաքինութիւնն անդրդուելի չէ»:

*) Հնդկ ճգնաւորները աղօթելիս միայն մի կէտի վրայ պարտաւոր են սեւեռել իրանց նայուածքը, որպէս զի միտքը ուրիշ բանով չզբաղուի:

Անապատականն այս նենգամիտ հաւաստիացման վրայ՝ մի ակնարկ է ձգում դէպի այն կողմը: Մխալուում է. այդօրինակ տեսարանները վտանգաւոր են թէկուզ ապաշխարանքից արիւնը սառած մի ճգնաւորի համար. ըստ երեւութին զսպուած բնութիւնը աւելի հրամայողաբար է զարթնում: Վիսվամիտրան կարճից է շտեմնել Մենակայի, երիտասարդութեան բոլոր զանձերով զարդարուած այս յաւերժահարսի, գեղեցկութիւնը քամու դէմ մղած իր կուռի մէջ: Գիրուկ պարանոցը, սէգ կուրծքը, հեշտաւէտ իրանները մերթ բարձրանում մերթ ուղղում են գրգռիչ նազանքներով: Խորամանկ յաւերժահարսը որպէս թէ ուզում է շոբերը վրայ բերել, այն ինչ աւելի է քամուն տալիս, և նրա մէջ մի շարժուածքը մի նոր փայլ է հանդէս բերում:

Ճգնաւորի աղօթքը կանգ առաւ. աչերն անթարթ հետևում են այս վերին աստիճանի գրաւիչ տեսարանին: Քամին՝ մի վերջին շնչով՝ դէն է ձգում Մենակայի պարեգօտը և նրան թուշտել է տալիս մարգագետնի վրայ: Այս վերջին հարուածն էր անօրինակ այս կուռի մէջ, ուր երկու հակառակորդներն իրար լաւ էին զտել: Յաւերժահարսն հանդէս է գալիս առանց քողի, իր չնաշխարհիկ գեղեցկութեան ամբողջ փայլով: Որպէս թէ խիստ դժգոհ պատահած արկածից՝ ողջախոտ մարդու շիտթութեամբ՝ սկսում է թեթև շղարշի հտակից վազել, որ սակայն միշտ խոյս է տալիս նրանից ամէն անգամ, երբ նա ձեռը տանում է բռնելու: Վերջացաւ. կաման ու Վայուն կարող են իրար աջողութիւն շնորհաւորել. մի բոպէի փորձութիւնը բաւական էր ջնջելու մի ամբողջ ճգնազգեսաց կեանք: Ափ-

սարան, ճիշտ է, իր շրջազգեստը բռնեց, բայց, աւանդ, շատ ուշ. սրբի առաքելութիւնն արդէն տեղի էր տուել: Մի ուժգին շարժումով նա սեղմում է իր կրծքին անմահի փափուկ մարմինը. առնում է նրան իր բազուկներէ մէջ և զետեղում մամուռէ անկողնի վրայ, որ վկայ էր այնքան ինքնամոռացումներէ: Այս անգամ այլևս տառապանքի հառաչներ չէր որ արձակում էր նա և որոնց արձագանգ էր տուել միշտ քարայրը:

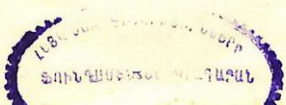
Մենակայի ուզածն ուրիշ բան չէր բայց եթէ պատասխանել իր առաջ բերած անոյշ զրգիւններին: Սէրն իր վրէժը լուծեց միայնակեացից. զգաստութեան յարկը դարձաւ ցնորքների օթեան և շաբաթները սահեցան մի օրից աւելի արագ: Շատ չանցած՝ Մենական նկատեց, որ իր ծոցում կրում է ճգնաւորական դիւրաբեկութեան կենդանի ապացոյցը:— Ինդրայի կամքը կատարուած էր:

Երբ երկունքի ժամը մօտեցաւ, յաւերժահարսն անգթօրէն թողեց միայնակեացին իր խղճի խայթի հետ և ինքն առանձնացաւ. Մալինի զետի ափերը: Այս այն գետն է, որ, ըստ աւանդութեան, ոռոգում է Հիմալայայի հովիտներից մէկը: Այնտեղ կեանք տուաւ մի փոքրիկ չքնաղ աղջկան: Դրանից յետոյ Մենական իրաւունք չունէր այլևս յապաղելու երկրի վրայ: Մի անողոք օրէնք պարտաւորում է յաւերժահարսերին վերադառնալ երկինք, հէնց որ աշխարհ են բերում մահկանացուների հետ ունեցած իրանց սիրոյ պտուղը: Յաւերժահարսն ուզում է հեռանալ, սակայն երախայի փոքրիկ մատները մնում են կառչած նրա զգեստներին, թոյլ չտալու համար որ մեկնի: Փոքրիկը ժպտում է

և կարծես պաշտանութիւն է խնդրում մօրից: Ափսարայի աչքից մի շիթ արցունք կաթում է մանկան ճակտի վրայ: Ո՛րպիսի անզթութիւն մեկնել հեռանալ՝ թողնելով աղջկանը միայնակ այդ անապատում, ձգուած դազանների յօշոտիչ ժանիքների առաջ: Նա մի յուսահատական ակնարկ է ձգում դէպի երկինք. կարծես այդ բոպէին կամովին մոռանալիս լինէր իր անմահ լինելը և յիշէր միայն, որ մայր է: Բայց անողոք աստուածների կամքն է, որ հեռանայ: Մենանական մեղմով հանում է շրջազգեստն ու, արցունքը աչքին, խոյս է տալիս՝ առանց համարձակելու նոյնիսկ դուրսը ետ շուռ տալ: Արդեօք երկնային շնորհաւորութիւնները մոռացնելով են նրա կորուստը: Այսքանը յայտնի է, որ Ինդրան՝ զթալով նորածին էակի վրայ, որ անմեղ անմեղ խայտում էր, ջրերի ափին, մի ծաղկեայ անկողնի վրայ, նրան առաւ իր հովանաւորութեան տակ: Մօտենում են մի խումբ մսատենչ շահունտաներ*): Բայց, ի՜նչ հրաշք, ո՛չ միայն չեն վրասում նրան, այլ և պաշտպանում էլ են անտառի առիւծների դէմ:

Ժամանակ յետոյ, իր առաքինութիւններով հռչակուած մի ճգնաւոր, կանվա անունով, գալիս է լողանալու Մալինի գետում և տեսնում է մի փոքրիկ էակ գետափին լքուած: Գթոտ անապատականը առանց բոպէ կորցնելու դրկում է մանկան և տանում իր հետ

*) Շակունտա հնդկերէն նշանակում է առհասարակ մի որ եւ է մեծ թռչուն, ինչպէս, օրինակ, անդր, իսկ Շակունտալա՝ այդպիսի թռչուններից հովանաւորուած.

Այսու
320

վանք: Հօր պէս խնամում, դաստիարակում է նրան և անուանում Շակունատալա ի յիշատակ այն թռչունների, որոնք մի ժամանակ պաշտպանում էին նրան: Շակունատալան մեծանում է վանքում թարմ ու անարատ, հեռու արտաքին աշխարհից, նման մի տունկի՝ որ աճում է անտառների ստուերում:

նամարդ էր, այն պէս ոչ ոք չէր կարող աւելի աջողութեամբ դործ ածել աղիդ, նիդակ կամ լախտ:

Մի օր մեծ շքով դուրս եկաւ Հաստինապուրա*) մայրաքաղաքից դէպի Հիմալայի սարահարթերը ծածկող անտառները որսի: Նրան հետևում էին իր բոլոր պալատականներն, սկսած տան քրմից մինչև ծաղրածուն, իսկ երկու կողմից գնում էին հավանիններն**) ու բաղմաթիւ ձիաւորներ. թագաւորն առաջանում էր սիգապանծ փողերի ու թմբուկների որոտի միջով, բազմած մի պերճազարդ փղի վրայ: Կանայք, տանիքներում կանգնած, դիտում էին անցքը. նա թւում էր նրանց աչքին կենդանի պատկերն այն Աստծու, որ իր ձեռին շանթն է կրում: «Ո՞ւր մնացին,— աղաղակում էին դրանք,— թշնամիները, որոնք սրա անպարտելի բազկի ոյժն էին փորձուած»: Եւ բոլորն, հիացումից, ծաղիկներ էին շող տալիս հերոսի գլխին: Քրմեր, մարտիկներ, վաճառականներ ու ծառաներ, բոլորն հետևում էին շքախմբին՝ ցնծութեան աղաղակներ արձակելով ու լիաբերան օրհնելով որսորդ արքային:

Վերջապէս բաղմութիւնը ցրուեց, երբ թագաւորն իր շքախմբի հետ մտաւ մի սյնպիսի խիտ անտառ, ուր արևի ճառագայթներն անկարող էին թափանցել: Այնտեղ դալարիքն անգամ մութ գոյն ունէր. հողը ծածկուած էր փուլ եկած ժայռերի բեկորներով. անկերպարան քառս, աւերակ բնակավայր, որից խոյս էր տուել մարդ արարածը և միայն դազաններն էին տի-

*) «Փղերի քաղաք», հին Գեհլի քաղաքը:

**) Օտարազգի ստրկուհիներ:

քացել նրան: Խուլ մոռնչներով այնտեղ օդը թնդաց-
նում էին արջերը, առիւծներն, ընձառիւծներն ու
շնագայլերը:

Գուշմանտան, իր խմբին քաջութեան օրինակ տա-
լու համար, առաջ է նետուում տակն ու վրայ անելու
երէնների որջերը: Ահէկ կողմից նետերով տապալում է
երկչոտներին, որ հեռու են փախչում, միւս կողմից՝
նիզակահար է անում յանդուգներին, որ համարձակում
են մօտ գնալ: Նրա հարուածներից ոչ չորքոտանիներն
են դերժ մնում ոչ թռչունները: Գազանները խումբ
խումբ արիւնաշաղ փուռում են խոնաւ մամուռի
վրայ: Ոմանք էլ փախուստ են տալիս խելացնոր, վի-
րաւորուած մահացու կերպով և շատ չանցած ընկնում
են տանջանքից կամ յոգնութիւնից ուժասպառ: Վայրի
փղերը վաղում են անտառի միջով կատաղի մոռնչներ
արձակելով: Արծիւներն ու անդղերը, հէնց թռած մի-
ջոցին էին նետահար լինում և իրանք իրանց վրայ
պտուտկելով թաւալդուր ընկնում գետին: Իրանց պե-
տին նմանելու նախանաձախնդիր՝ պալատականներն
ամէն կողմից սլաքները կարկուտի նման էին տեղում:
Կարծես գարնան տեղատարափ անձրև լինէր: Ամենից
քարասիրտն անգամ չէր կարող չյուզուել այս կոտո-
րածից:

Սակայն վերջապէս քաղցն ու ծարաւն սկսան
նեղել որսորդներին: Ծաղրածուն չէր ծածկում իր դժ-
գոհութիւնը:

«Հրաշալի արհեստ, — ասում էր, — երբ մարդ ըն-
կեր է դառնում մի որսամուլ թագաւորի: Այս էլ կեանք
հ, գիշեր ցերեկ մեխուած մնա՞ ձիւռ վրայ, վազիր ան-

տառի մէկ ծայրից միւսը՝ հայածելու համար մի եղնիկ կամ մի վարազ. ծարաւդ կտրիր հեղեղի պղտոր ջրից, ծառերի տերեւներով լիքը. ժամանակին հաց մի՛ ուտի, ուտելիս էլ կիսախաշ միս կեր...: Ես հիւանդ վէր կ'ընկնիմ, եթէ Օգոստոսփառ բարեկամս չխղճայ ինձ»:

Այս խօսքերից առնուող չկայ: Իրանց վեհապետին գուարճացնելու պաշտօն ունեցող այս կարգի յիմարները պատժից ազատ են, և նրանք այնքան խելք ունին, որ գիտեն, թէ ինչպէս պիտի կատարեն իրանց պարտականութիւնները: Ամէն կողմից շտապում են գոհացում տալ Մագհալայի պահանջներին. երկու թղենու փայտ իրար շփելով կրակ են պատրաստում և միսը խորովում են թեժ կրակի վրայ: Խուճը շարում է կրակի շուրջը՝ վերջ տալու ստամոքսի պահանջներին և յետոյ գէթ մի քանի ժամ հանգիստ առնելու, որին այնքան կարիք ունին: Թագաւորը սակայն, մըղուած որսի տենչից, թէ մարդկանց թէ ձիերին թողնում է անտառում և միայնակ ընկնում է մի սև եղնիկի ետևից՝ առանց նկատելու իր կտրած տարածութիւնը:

Տեսարանը, կարծես կախարդական մի հարուածով, կերպարանափոխ է լինում, փշալից անտառին յաջորդում են թաւուտ պուրակներ, ուր գգուիչ գեփիւնն անցնում է խայտալով. զմրուխտ մարմանդներից ցայտում են վճիտ, կենդանի աղբիւրներ. ծառերը, երփներանգ ծաղիկներով զարդարուն, կքում են պտուղների տակ. բաղեղները հովանոցների շուրջն այնպէս խիտ փաթաթուած են, որ աչքը ներս թափանցել չի կարող. կապիւկները, ուրախութիւնից արըշիւ, ինչպէս

և արջուկները, խայտալուով մագլցում են ճիւղերն ի վեր-
մեղունները բզզում են, հաղարաւոր թռչուններ երգում
են հովանոցների ծածկի տակ և, ջինջ լճերի ափին,
երվնագեղ վզերով սիրամարգններն են սիգաճեմ ման
գալիս: Մալինի գետակը, մի արծաթեայ հեղուկ դօտով,
շրջապատում է այս պարտէզները, որոնց գեղեցկու-
թիւնն յիշեցնում է Ինգրայի զբախտը: Ի՞նչ աւելի
քաղցր վայելք աչքի համար քան դիտել այս ծառաս-
տանը, ուր ճգնաւորներ են ապրում: Այնտեղ անդա-
դար բարձրանում է զոհերի ծուխը և հնչում են երգի
ու օրհնութեան ներդաշնակ ելևէջներ: Իրանց ցանկու-
թիւնները զսպած Բիշիններ, հմուտ վեղայի գիտու-
թեան, զբաղուած են դաւանական մեկնաբանութեամբ,
ամէն կողմից լսում են վիճաբանութեանց ձայներ:
Այս հարցերն, ի հարկէ, թագաւորին չեն էլ հետա-
քրքրում, և նա լարում է աղեղը շնչասպառ եղած եղ-
նիկի վրայ: Երկու ճգնաւոր վազում են դէպի որսորդը՝
պաղատելով, որ խնայէ նուիրական անտառում, մենա-
կեացների հովանու տակ ապրող այս սիրուն կենդա-
նուն: Նրանք հաղորդում են Դուշմանտային, որ միա-
բանութեան գլուխը կանւլան է, կասիապայի որդին:
Թագաւորն յայանում է, որ, առիթից օգտուելով, ու-
զում է իր յարգանքի հաւաստին ցոյց տալ տարինե-
րից ի վեր ապաշխարութեան գանձովն հարստացած
այդ անբիծ անապաւառականին:

Բոցակէղ արևն արդէն սկսում է թեքուել դէպի
հորիզոնը. այս այն ժամն է, երբ մարդիկ յոգնութիւ-
նից դադար են առնում: Ահա և կանւլայի մենաստանը,
ծառերի տակ դէս ու դէն ցանուցիր խողանայարկ

խղիկների մէջտեղ: Դուշմանտան պատրաստում է մտնել այնտեղ, երբ լսում է թարմ ձայներ մօտակայ անտառակից նորաբաց յասմիկների ետևից:

Մեր հերոսը, հետաքրքրութիւնից, մեղմով դէն է տանում դալարահիւս վարագոյրը և տեսնում է երեք դեռատի աղջիկներ, որոնք, ցնցուղը ձեռներին, ծառերի արմատներն են ջրում: Երեքն էլ հագած են կեղևեայ կոշտ զգեստներ, անապատական կանանց նման: Բայց միթէ տասնըչորս տարեկան հնդկուհին, իր կեանքի գարնան մէջ, պէտք ունի զարդ ու զարդարանքի: Երեք ընկերուհիների մտքովն անգամ չի անցնում, որ այդ պահուն մի ականաւոր այցելու լրտեսում է իրանց, դրա համար էլ շաղակրատում են մի շնորհագեղ անսլութութեամբ: Նրանցից մին միամտաբար գանգատում է, որ պարեգօտը շատ պինդ է կապած և նեղում է: «Շակունտալա, — պատասխանում է ընկերուհիներից մին, — մեղաւորը պարեգօտդ չէ, այլ երիտասարդութիւնդ, որ օրէցօր ուռեցնում է կուրծքդ»: Եւ մի արագ շարժումով թուլացնում է պինդ կապերը: Թագաւորը, շատ պարզ է, ոչինչ բաց չի թողնում այս զուարճախօսութիւններից և անթարթ նայում է նրան միայն, որի անունն, ինչպէս այս բոպէիս ասացինք, Շակունտալա էր: Նա գեղեցիկ է որպէս գեղեցկութիւնն ինքը. այս անբիծ, զեղաժպիտ, սևաչեայ կոյսի մօտ նսեմանում են իր ընկերուհիները: Ո՞վ կ'ասէ թէ ճգնաւորի աղջիկ է: Իր հագած բիրտ շորերի մէջ անմահի նման է երևում. կարծես Շրին*)

*) Շրի կամ Լաքշմի, բախտի աստուածուհի:

ինքը լինէր երկիր իջած մարդկանց հրապուրելու համար:

Դուշմանտան էլ հէնց այդ էր ասում: Յանկարծ Շակունտալան իրար է անցնում և, երկիրդի ճիչեր արձակելով, վազում. մի ժպիրհ մեղու ուզում է անպատճառ թառել օրիորդի չքնաղ դէմքին: Երկու ընկերուհիներն, հանաքով, խորհուրդ են տալիս օգնութեան կանչել Դուշմանտային, որի պաշտպանութեան տակ են դտնւում վանքի անտառակները:

Գեղեցիկ առիթ իրան ցոյց տալու համար: Թագաւորն այլ ևս չի դիմանում: Դուրս դալով իր դիրքից՝ առաջանում է դէպի չնաշխարհիկ խումբը և ներկայանում է որպէս մեծ թագաւորի մարդկանցից մին, որ անցնելով այդ կողմից՝ ուղեցել է այցելել սրբաւրօն Կանվային:

Աղջիկները ցոյց են տալիս բարձրաստիճան հիւրին պարտ ու պատշաճ մեծարանք. նախ՝ ջուր են բերում ոտները լուանալու, յետոյ՝ ըրնձից, պտուղներից ու կաթից պատրաստած ապուր են տալիս: Ապա յայտնում են, որ Կանվան գնացել է անտառ՝ աստուածներին զոհ մատուցանելու և շուտով կը վերադառնայ. թող ուրեմն պատուական հիւրը բարեհաճի ներողամիտ լինել և հանգիստ առնել այս մամոէ նստարանի վրայ՝ ծառերի հովանու տակ:

Թագաւորի ուղածն էլ հէնց այդ է. այս ըոպէին նրան հետաքրքրողը ճգնաւորները չեն: Շակունտալան, կաս կարմիր կտրած, հեռու քաշուել է ձկացնում, գուշակելով, կարծես, այն զգացումները, որոնց պատճառը

ինքն է, մինչ թագաւորը խօսքի է բռնուում նրա ընկերուհիների հետ և հարցնում նրանց.

«Ինչո՞ւ ձեր այս չքնաղ ընկերուհիին աշխարհից այսպէս հեռու է ապրում, անտառի խորերում: — Մի՞թէ կարող է նա սերած լինել մի ճգնաւորից, որ հրաժարուած է աշխարհային կրքերից»:

Այս օրիորդները պատասխանելու համար նազանել չզիտեն. խսկոյն պատմում են թագաւորին, որ իրանց ընկերուհին «վանահօր հոգեդուստրն է և ոչ հարազատ աղջիկը նա պտուղն է մի այլ անպատականի և յաւերժահարսի սիրոյ: Ժամանակով Աստուածներն երկիւղ կրելով Վիսվամիտրա միայնակեացի խըստակրօն ճգնութիւններից՝ զարնան սկսելու հետ՝ ուղարկեցին նրա մօտ չքնաղագիւ Մենակային...»

Այլ ևս, ամօթղածութիւնից, շարունակել չեն կարողանում: Դուշմանտան նրբամտաբար խնայում է պատմութեան վերջը այս դեռատի խելառներից: «Շարունակութիւնն հասկանալի է, — ասում է ժպտելով, — յաւերժահարսերի արածը միշտ այդ է»: Այս բոլորն իսկապէս այնքան յափշտակիչ էր թագաւորի համար, որ նա ուրախութեամբ յանձն կ'առնէր ամբողջ օրն այս չքնաղ ընկերութեան մէջ անցկացնել, եթէ յանկարծ մի մեծ աղմուկ չլսուէր հեռուից: Արքայական շքախմբի մարդիկը, իրանց տիրոջ բացակայութեան վրայ մտառանջ, դուրս են գալիս որոնելու նրան և թափուում են նուիրական անտառը:

Դուշմանտան չի ուզում իր սով լինելն յայտնել. խսկոյն հրաժեշտ է տալիս երեք ընկերուհիներին: Միայն Շակունտալան է որ լռում է, երբ ընկերուհիները

խնայրում են թագաւորին շուտով նորից այցելել վանքը: Բայց ինչքան չլինի յաւերժահարսի աղջիկ է. այս անիրաւը, որի նուրբ յօնքերը կարծես մի մի աղեղ լինէին և որ քիչ առաջ որպէս թէ շտապում էր խոյս տալ անտառակից, այժմ, ընդհանառակն, ընկերուհիների հետ կանգնած, գնալ չի ուզում. այնպէս է ձեացնում, իբր թէ զգեստը անցել է մի աշօկայի ճիւղին և, շուռ գալով, մի քաղցր անկարկ է ձգում թագաւորի վրայ: Մեր հերոսը, արբշիւ, հեռանում է: Մի երկչոտ աղջիկ նուաճեց սիրտը նրան, որ տիրել էր երկրագնդի կէսին:

Այժմ Դուշմանտայի սրտովը չէ իսկոյն Հաստի-նապուրա վերադառնալ: Նա իրան հետևող գնդին հրամայում է բանակ դնել մենաստանի շուրջը. որսորդի աղեղն առ ժամանակ դադար է առնում, այնպէս որ առիւծներն ու եղնիկները կարող են աներկիւղ զբօսնել: Պուրուեսան դարմի ներկայացուցիչն անձնատուր է լինում այն բոլոր քաղցր անմտութիւններին, որոնք յատուկ են սիրահարներին: Մերթ, ջրի եզերքին առանձին ման գալիս, աշխատում է այնքան առաջ գնալ, որ տեսնէ սիրելուհու հիւղակը. մերթ, իբրև մտերմի, իր ծաղրածու Մագհավայի առաջ է բաց անում սիրտը:

«Ի՞նչ դեռ չգիտես, սրն է աշխարհի վրայ ամենագեղեցիկ բանը. որովհետև չես տեսել»: Եւ, խանդավառ, սկսում է նկարագրել այն կատարելութիւնները, որոնք շլացրել են իր աչքը.

«Ծագիկ, որ դեռ չի հոտոտուած. քնքոյշ կոկոն, որ դեռ ոչ մի եղունգ պոկ չի տուած, անաղարտ մարգարիտ, նոր մեղր, որի համը դեռ չի առնուած. ո՞վ է

վինելու այն երջանիկը, որ բախտը տալու է սրան»:

Բայց երբ են պալատականները բարի խորհուրդ տուել իրանց վեհապետներին: Մաղհավան, որ քաղաքներից հեռանալու սէր չունի, շնորհաւորում է թագաւորին, որ ինքնաշարժարման նուիրուած անտառը զուարճալի զբօսավայրի վերածեց և յորդորում է երես չթեքել բախտից, այլ աշխատել տիրանալ գեղեցկուհուն, քանի դեռ նա ինգուղիի իւղով գլուխն օծող*) որ և է ճգնաւորի սեփականութիւնը չի դառած:

Դուշմանտան, ինչպէս առհասարակ ամէն անկեղծ սիրահար, երկչոտ էր և փափկանկատ. նա չէր համարձակում հաւատալ, որ իր սիրոյ փոխարէն սէր կը գտնէ: Չնայած Շակունտալայի վերջին նայուածքը խրախուսիչ էր, բայց էլի վարանում է, վանք վերադառնանց թէ չէ:

Այդ միջոցներին բանակատեղին են հասնում երկու տարրեր պատգամաւորներ. նախ՝ մի զօրապետ, մայր թաղուհու կողմից ուղարկուած, գալիս է յիշեցնելու թագաւորին, որ շուտով մայրաքաղաքում տեղի է ունենալու մի կրօնական արարողութիւն, ուր թագաւորի ներկայութիւնն անհրաժեշտ է: Երկրորդը՝ հետեւեալ խոնարհ աղերսանքն է, որ երկու Րիշի ներկայացնում են միապետին: Գերերջանիկ կանվան գնացել է ուխտի. չար ոգիներն, օգուտ քաղելով նրա բացակայութիւնից, խանգարում են ձէսերն ու, գիշերները, հանրեկում են վանքի բնակիչներին: Արդ

*) Անտարակոյս գլուխը միջատների խայթուածքից գերծ պահելու համար.

պաղատում են լուսնազարմ արքային պաշտպան կանգնել երկիրդած մենաստանին և գալ մի քանի գիշեր անտեղ անցկացնել:

Թէ ինչ ընտրութիւն էր անելու Դուշմանտան իր մօր ցանկութեան և վանականների հրաւերի միջև, դժուար չէ գուշակել: Ծաղրածու Մադհավային ուղարկելու է թագուհու մօտ ներում խնդրելու վեհապետի բացակայութեան համար, իսկ ինքն շտապելու է վանք հրճուելով որ առիթ ունեցաւ նորից տեսնելու նրան, որի պատկերն անպէս համակել էր իր սիրտը:

Բ

ՕԳՈՍՏՍՈՒՓՍՈՒ վեհապետի ներկայութիւնն հրաշք գործեց. վամպիրներն այլևս չէին համարձակում երևալ. բայց հիմայ էլ մի ուրիշ ցաւ եկել էր տխրեցնելու վանքը: Շակունտալան, ամէնքի ուրախութիւնն ու պարծանքը, մի տարօրինակ ցաւով էր բռնուած: Այտերը դժգոյն, մարմինը նիհարած, հալ ու մաշ էր լինում խորշակահար բաղեղի նման: Անբուժելի ցաւ. ոչ ուրինա խոտի արմատը, ոչ նուիրական լճերից հանած կաւը, ոչ էլ զոհերի օրհնած ջուրը չէին զովացնում նրա հրաշագեղ մարմինը, որ այրւում, սպառւում էր տենդից:

Վեսաքան*) նոր էր սկսում. մի սաստիկ շոգ օր, իրիկնադէմին, դեռատի հիւանդը գնացել էր Մալինիի ափը՝ փոքր ինչ զովանալու, այն տեղերում, ուր ժամանակով կանվան զտեղ էր նրան: Մի թեթեւ սիւք կնճռում էր ջրի մակերեսը

*) Մայիս ամիսը, Հնդկաստանի ամենաշոգ ժամանակը:

և նուճուճարները մեղմով ըաց էին անում իրանց փակ ըաժակներն արևի տապից: Շակունտալան հանգստանում էր՝ անփութօրէն պառկած հղէգների վրայ, և երկու ընկերուհիներն հողմահարում էին նրան լոտուսի տերևներով:

«է՛հ, սիրելիներս, — ասում էր հիւանդն յուսահատական ժպտով, — ինչի՞ համար է ձեր այդ հողմահարելը, դրանով իմ ցաւս չի բժշկուի»:

Ի՛նչպէս ամեն ինչ կերպարանափոխ եղաւ այնքան կարճ միջոցում: Ոչ նախկին չարածճիութիւններն էին մնացել, ոչ էլ այն տղայական հանաքները: Հաւատարիմ ընկերուհիները զուր էին աշխատում Շակունտալայից հիւանդութեան պատճառն իմանալ. արդեօք, ինչպէս ենթադրում էին, արև^ն էր խփել: Ո՛չ, միայն տապը չէր կարող այս աստիճան տխրութիւն ու հիւժում առաջ բերել: Արդեօք այնպիսի մի ցաւ էր, որ իր մանկութեան ընկերուհիներն անկարող էին սփոփել: Ի՛նչո՞ւ յամառաբար թաքցնէր գաղտնիքն այնպիսիներից, որոնք այնքան կաթողին սիրում էին նրան:

Շակունտալան տեղի է տալիս վերջապէս ընկերուհիների թախանձանքներին. խոստովանում է իր սէրը դէպի թագաւորը. զսպուած կրքի հեղեղն է որ սկսում է յորդել երկչոտ ու գոռոզ էակի կրճից:

Կարիք չկար խոստովանութեան. թագաւորի երեւալուց ի վեր խեղճ աղջկայ տխրութիւնը բնաւ խուսափած չէր ընկերուհիների աչքից: Նրանք, մատաանջ, իրար երես են նայում և խորհրդակցում: Ի՛նչ շուտ պաշարեց սէրն այս մատաղ աղջկայ սիրտը, աղջկայ, որի միակ հաճոյքը ծաղիկներ խնամելն էր ու

անտառի այծեամներին փայփայելը: Եթէ դիւցազնը սիրով չպատասխանէ սրա սիրուն, սա, այս ակնախտիդ ծաղիկը, պիտի թօշնի. պիտի մեռնի այս անոյշ կոյսը, որի սիրտը կիրքն է բոցավառած:

Յանկարծ, մեծ դժուարութեամբ, գլուխը բարձրացնում է Շահունտալան և իր եղեգնեայ անկողնի վրայ նստելով,

«Ա՛խ, սիրելի ընկերուհիներ,—բացագանչում է, կարծես, պատասխանելու համար իր ընկերուհիների մտքերին,— եթէ թագաւորն ինձ չի սիրելու, էլ մի սպասէք, մահուան շուր սրսկեցէք վրաս, կնճիթի սերմեր շաղ տուէք»:

Բարեբախտաբար թագաւորն այնտեղ է և, ինչպէս առաջին օրը, ծառերի կտակ թաք կացած, վրայ է հասնում երեք ընկերուհիների խօսակցութեանը: Ձոհի աւարտումից անմիջապէս յետոյ՝ նա քայլերն ուղղել էր դէպի այս վայրերը Շահունտալային հանդիպելու յոյսով: Ուրիշ սրտեղ կարող էր հաճոյք գտնել քան ուր իր սիրելուհին էր: «Հոգեհատորս այստեղից է անցած,—ասում էր ինքն իրան վարդագոյն արմաւենիների միջով դէպի գետափ գնալով.—քայլերն իրանց հետքերը թողել են աւազի մէջ»:

«Ո՛վ համա, դու որ ծաղկով ես սպառազինուած, ինչո՞ւ այդքան անգութ ես իմ նկատմամբ. ինչո՞ւ ես չարչարում ինձ այսքան, ինձ որ անվերջ դոհերով քո փառքի համար եմ միայն աշխատած»:

Բայց ինչ որ Դուռմանտան իր իսկ ականջներով լսեց, բաւական էր ցրելու ամէն երկիւղ: Նա յանկարծ վրայ պրծաւ: Շահունտալան, նրան տեսաւ թէ չէ՝ ա-

մօթղածուծիւնից մի ճիչ արձակեց, կարծես, օգնուծիւն խնդրելու, մինչ խոհեմ ընկերուհիները խոյս տուին հեռացան:

«Աննաման աղջիկ,—ասում է թագաւորը,—միթէ տարակուսում ես իմ սիրու վրայ: Միթէ մինչև հիմայ չգիտէիր, որ քո այն առաջին ակնարկդ յափշտակել է սիրտս և այդ խոշոր աչերդ համակել են ամբողջ կեանքս»:

Եւ երբ մանկամարդ աղջիկն սկսաւ ընդդիմանալ հէնց այն մարդու գգուանքներին, որի համար, մի ըոպէ առաջ ուզում էր մեռնել,

«Ինչո՞ւ ես վանում ինձ, սիրելիս,—յարեց թագաւորը.—մենք երկուսս էլ պատկանում ենք Քշատրիյաների*» դիւցազնական ցեղին. էլ ի՞նչը կարող է արգելք լինել մեր ամուսնութեան:

—Սպասեցէք, տէր Արքայ,—կմկմում է Շակունկընտաւան,—մինչև հայրս վերադառնայ, իմ համաձայնութիւնը կախուած է նրա հրամանից:

—Չէ, պաշտելի օրիորդ, դուր տեղը մի խղճահարի. դու ինձ անձնատուր լինելով կրօնի ոչ մի օրէնքի դէմ մեղանշած չես լինի. հաւատն ինձ, որ քեզ հետ խօսում եմ ես ամենայն անկեղծութեամբ, որին և արժանի ես: Եղիր ամուսինս և իմ բոլոր գանձերը քոնն են լինելու: Այդ կոշտ հագուստիդ փոխարէն, որոնք վիրաւորում են անօրինակ գեղեցկութիւնդ, կրելու ես թանկագին կերպասներ. ադամանդազարդ գինդերն

* Քշատրիյա (մարտիկ)—զինուորական եւ արքայական դասակարգին պատկանող. այս դասի պարտականութիւնն էր ժողովրդին պաշտպանել, ողորմածութիւն եւ զոհ:

ընկերանալու են աստուածագեղ զլիւիդ մէն մի շարժումին. շողշողուն քայռերն ու ապարանջանները գգուելու են պարանոցդ ու բազուկներդ՝ դժագրուած նոյն ինքն սիրուց: Թող ուրեմն այս իսկ ըոպէիս մեզ միացնէ փոխադարձ համաձայնութեամբ մի ամուսնութիւն Գանդհարվաների*) օրէնքով»:

Ասում և ծունգի է գալիս. իրան որ ֆնար, կարող էր իբրև թագաւոր հրամայել էլ, բայց Աստուածներն են անշուշտ ներշնչում երկչոտ կոյսին, և դիւցազնի կրքոտ եռանդը կասեցնելով,

«Ես քո խօսքիդ հաւատում եմ,— ասում է,— եթէ ճիշտ է որ քո իղձերին զիջելով ես՝ սուրբ պատուիրանների դէմ մեղանշած չեմ լինի, այդ դէպքում լսիր, թագաւոր, իմ պայմանը: Երդուիր, որ, եթէ մեր ամուսնութիւնից որդի ծնուի, նրան տալու ես զահաժառանգի տիտղոսը և օրինաւոր յաջորդդ նա է լինելու»:

Այսպիսի դէպքում սիրատարի Դուշմանտայի աչքին ինչ արժէք կ'ունենար երդումը: Նա կրկնապատկում է իր խոստումները:

«Մի, մի վախի, պաշտելի՛դ իմ. ես քեզ տանելու եմ իմ մայրաքաղաքը. դու միայն ես վայելելու ամուս-

*) Մի ամուսնութիւն, որ ամուսնացողների փոխադարձ համաձայնութեամբ է տեղի ունենում, առանց ծնողների կամ խնամակալների միջնորդութեան, կոչուում է Գանդհարվաների (երկնային երաժիշտներ) օրէնքով կամ եղանակով եղած ամուսնութիւն. եւ Թոյլատրելի էր Գշատրիյաներին (զինուորական եւ արքայական դասակարգեր):

նիդ ամբողջ սէրը, և, ինձնից յետոյ, որդիդ է թագաւորելու իմ հպատակների վրայ»:

Այս խոստումների վկաները Աստուածներն են: Շահունտալայի երազածը ոչ հարստութիւն է ոչ թագաւորութիւն. նա միայն հերոսին իրան է տենչում, նրան է սիրում: Դրա համար էլ այլևս դիմադրելու ոչ մի պատճառ չունի, և, յաղթականի ջերմ գրկախառնութեան մէջ, հանգում է նրա ամօթղածութեան վերջին ընդվզումը:

Արդէն գիշեր է. այս խորհրդաւոր ամուսնութեան ջահերը կայծոռիկներն են միայն, որ գեղեքփնում են մարմանդը կանաչաւուն նշոյլներով. նուազածուն, անտեսանելի, քամին է, որ սօսաւելով անցնում է Մալինիի եղեգնուտների վրայով, մինչ, ծաղկած արմաւենիների տակ, սոխակի հառաչն հնչում է որպէս սիրոյ երգ:

Կանւոյի դստեր ամուսնութիւնը Պուրուեան զարմի հետ՝ արդէն կատարուած իրողութիւն է: Շահունտալան յաւէտ հրաժեշտ տուաւ իր այնքան քաղցր կոյս անուան:

Աւանդ, ինչո՞ւ թագաւորներն իրաւունք չունին ճգնաւոր դառնալու: Շահունտալայի համար փայլակի արագութեամբ անցաւ այս մեղրալուսինը և, Հաստինապուրայի բոլոր բժիշկներից լաւ, սէրը բժշկեց մեր մանկամարդ հիւանդին: Սակայն թագաւորի ներկայութիւնն այլևս անհրաժեշտ չէր վանքում և պարտականութիւնը նրան ուրիշ տեղ էր կանչում: Նա պարտաւոր էր միանալու իր ուղեկիցներին, որոնք բանակ էին դրած վանքի սահմաններում, և վերադառնալ մայ-

բաքաղաք, ուր ժողովուրդն անհամբեր նրան էր սպասում:

Ինչ արցունքներ ասես որ չթափուեցան. ինչ խոստումներ ասես որ չփոխանակուեցան հրաժեշտի օրը: Ինչպէս բաղեղ, որ պատատուում է վիթխարի ծառին, Շակունտալան պոկ չէր գալիս իր ամուսնու գրկից:

«Սրբիւր արցունքդ, հոգեակ,—ասում էր թագաւորը,—մեր այս բաժանումն երկար չի տևելու. շատ չանցած՝ մի արտաքոյ կարգի շքախումբ պիտի վայ մեծ պատուով առաջնորդելու քեզ դէպի իմ պալատը: Մինչ այդ՝ սիրտս եմ քեզ մօտ աւանդ թողնում, լաւ պահիր. իսկ այս մատանիս թող մնայ մօտդ յիշատակ այն երջանկութեան, որ շուտով պիտի վերածնուի»:

Այս ասելով՝ Շակունտալայի մատն է անցկացնում մի արծաթ մատանի, որի վրայ գրուած էր իր անունը. այսպիսով արձակում է այն մանեակը, որ ձևացած էր իր վզին երկու դողդոջ բազուկներից, և ճանապարհ է ընկնում սրտաբեկ:

Կանվան հէնց այդ օրը վերադառնալու էր վանք. թագաւորը մեծ մտատանջութեան մէջ էր: Արդեօք ինչ պիտի ասէր այդ ճգնազգեաց խոստակրօն անապատականը, երբ տեղեկանար, որ աղջիկն այնպէս անձնատուր էր եղած: Արդեօք չէ՞ր անիծելու նրան և չէ՞ր ընդդիմանալու իրանց ամուսնութեան, երբ աղջիկն ընտրութիւնը կատարել էր առանց հօր հաւանութեան: Այս խռովայոյզ մտքերով մտաւ քաղաք, որ, զարդարուած, սպասում էր նրա ընդունելութեան:

Գանք Շակունտալային. նա չէր համարձակում միւս վանականների հետ առաջանալ դէպի սուրբը նրան դի-

մաւորելու համար: Շիրոթուած, երկչոտ, կանգնած էր հեռուն՝ աչերն, ամօթից, գետնին յառած: Բայց Րիշի-ներն, օժտուած աստուածային գիտութեամբ, կարող են թափանցել գաղտնիքների խորը. նրանք կարգում են անցեալն ու ապագան: Կանւան, հէնց որ վերադառնում է տուն, կանչում է սարսափահար խեղճ աղաւնեակին իր մօտ և, ներողամտութեամբ լի, ասում նրան.

«Անհոգ կաց, զնւակս, այն կապերը, որ դու հաստատել ես, առանց իմ խորհրդի, օրէնքի դէմ մեղանշում չեն: Միմեանց համար բարախող երկու սրտերի միութիւնը առանց Բրահմանի աղօթքի էլ նուիրագործուած է: Դուշմանտան արդարակորով և վեհանձն է. սէրը քեղ նրա կինը դարձրեց. ուրնալս եղիր, Շակունտալա, դու մի այնպիսի որդի ես աշխարհ բերելու, որ նրա համբաւը պիտի հաւասարուի Դուշմանտայի համբաւին, նրա յաղթութիւններն ևս աւելի պիտի ընդարձակեն արդէն ընդարձակ տերութեան սահմանները. ամենուրեք թշնամիները փախուստ են տալու նրա յաղթական դրօշակի առաջից և նա մի դիւցազնական ցեղի հայրը պիտի լինի»:

Տագնապը վերջացաւ. Շակունտալայի առաջ բացւում է մի յուսալից ապագայ: Հեղահոգի աղջիկն, երախտագիտութիւնից, ընկնում է անապատականի ոտքերը, հայցում է նրա օրհնութիւնը իր և իր ամուսնի համար: Կանւան տարածում է ձեռներն իր առաջ խոնարհած մատաղ գլխի վրայ:

«Սիրելի՛ զաւակս, մի՞թէ կարելի է քեզ մի բան մերժել, քեզ, որ միակ սփոփանքս ես իմ ծերութեան

օրերում: Աղօթում եմ Աստուածներին, որ Պուրուխ ցեղն ամենաբարձր առաքինութիւններով միշտ պանծայ և նրա տիրապետութիւնը սահման չունենայ»:

Մենաստանում, որ մի բոպէ ոգի էր առել թագաւորի ներկայութիւնից, կեանքը վերստացաւ իր խաղաղ ընթացքը: Կանվայի աղջիկն անհամբեր սպասում էր միապետի խոստումների իրագործմանը: Անցան օրեր, շաբաթներ. ոչ մի շքախումբ չանցաւ երկիւղած առանձնարանի շրջափակից ներս. ոչ իսկ նամակ կամ լուր Հաստինապոլրայից: Ի՞նչ էր արդեօք պատճառը: Ի՞նչու համար Դուշմանտան, որ այնքան դժուարութեամբ բաժանուց իր սիրելւոհուց, մոռացաւ այսքան շուտ իր երգումը: Անուշիկ Շակունտալան, յուսահատութիւնից, ամեն օր զնում էր արտասուելու բաղեղների այն թփուտքում, որ վկայ էր եղած իր չքացած երջանկութեան: Այսքան ծանր վիշտը գուցէ ընկճէր նրան, եթէ Աստուածները նրան չչնորհէին մի մեծ սփոփանքնա աշխարհ բերաւ մի որդի^{*}), որ, առաջին օրից, այնքան նման էր իր փառապանծ հօր: Ոյժն ու գեղեցկութիւնը նրա սեփականութիւնն էին: Նրա փոքրիկ ձեռներում պարզ գծագրուած էր մի անիւ^{**}): Վանականը փութաց զո՞ներով ու ծէսերով տօնել այս պատուական զարմի աշխարհ դալը: Մանուկը մեծացաւ անտառի կենսունակ օղի մէջ և, աստուածների որդւոց նման, զարգացաւ գերբնական արագութեամբ. հալա-

^{*}) Համանուն դրամայի մէջ Շակունտալան որդի է աշխարհ բերում Դուշմանտայի մօտ գնալուց յետոյ, երկնքում:

^{**}) Խորհրդանշան աշխարհակալութեան:

ծուժ էր մատղաշ փղերին, զսպում էր կորիւններին և, ի մեծ զարմանս բոլորի, հեծնում էր նրանց վրայ: Վանականների սիրելին էր նա, ինչպէս երբեմն իր մայրը, երբ դեռ երեխայ էր:

Այս տղան, որին սպսում էր մի փառաւոր ապագայ, մինչև վերջը վանքում ապրել չէր կարող: Չգիտենք, արդեօք կանվան մի գերբնական կանխատեսութեամբ թէ պարզապէս իր հոգեդուստրի սիրուց, մտածեց որ թէ մօրը թէ դաւակի համար անպատշաճ էր այլևս վանքում մնալ, և որ արդէն ժամանակ էր երիտասարդ կնոջը՝ գնալու իր ամուսնի մօտ և ճանաչել տալու իր արդէն վեցամեայ որդու իրաւունքները:

Սուրբը հանդիսաւոր կերպով իր մօտ կանչեց բոլոր վանականներին և նրանց հաղորդեց իր որոշումը: Բերին բազնի վրայ դասաւորեցին օրհնած բրինձն ու հաշտարար ձօները: Շակունտալան, հագին մի սպիտակ բրդեայ պարեգօտ, երեք անգամ շրջան արաւ նուիրական կրակի շուրջը՝ աջ կողը դէպի կրակը դարձրած, ինչպէս օրէնք էր: Նրա պարանոցը, թևերն ու սրունքներն անպէս սքանչելի զարդարուած էին, որ կանայք, բաժանման այս տխուր ընթացին, չկարողացան զսպել իրանց ժպիտն հիացումից: Խորհրդաւոր ընթաց, երբ դեռատի կինը, Շակունտալան, մնաք բարով էր ասելու իր շրջապատողներին՝ սկսած իր մանկութեան ընկերուհիներից մինչև այն բաղեղը, որ ինքն իր ձեռոյն էր անկել և այն եղնիկը, որին անուցել էր. նա չի մոռանում մինչև անգամ իր սիրական վիթին, որին յանձնում է իր ընկերուհիների խնամքին: Արցունքը նրա ձայնը խեղդում է և այլ ևս չի կարողա-

նում շարունակել: Անշուշտ նա այդ բոլորին Վերախա-
նում է ան յոյսով, որ շուտով տեսնելու էր այն ապե-
րախտին, որին միշտ սիրել էր: Իր մթադնած կեանքն
յանկարծ լուսաւորում է և նուազուն աչերը, որոնց
երկար թարթիչները, վշտից, ցած էին կախուած,
բացում, վայլում են ինչպէս մի փունջ լոտուս գի-
շերուայ վերջին: Բայց այժմ, երբ թողնելու է այն վայ-
րերը, ուր փոխէփոխ ապրած է մերթ երջանիկ մերթ
դժբախտ, վհատութիւնը պատում է նրան.

Ի՞նչ է արդեօք հանելու նրա առաջ կոյր բախտը:
Նրան անպէս անգթօրէն լքող ամուսինն արդեօք
ընդունելու է նրան:

«Ո՛հ, հայր իմ,—ասում է հառաչելով,—արդեօք
մէկ էլ տեսնելու եմ այս մենաստանը: Նման նորարոյս
սանտալի, որ խլում է լեռան կողից, դնում եմ ապ-
րելու օտար երկրում. ի՞նչպէս եմ դիմանալու»:

Բարեբախտաբար սուրբը հեռու չէ և կարող է
սիրտ տալ Շակունտալային: Նա նրան օրհնում է իբրև
հայր և իբրև հոգևոր դաստիարակ:

«Լսիր.—ասում է,—անդիկս, հօրդ վերջին խրատ-
ները: Ինչքան էլ անտառաբնակ, անծանօթ չենք աշ-
խարհի կարգերին: Մեծերիդ խօսքին ակնածանքով
լսիր և սիրով վարուի՛ր քեզ ընկերակից տիկնանց հետ.
ամուսնիդ միշտ հնազանդ եղիր, եթէ նոյնիսկ խըս-
տութեամբ էլ վարուի քեզ հետ. ծառաներիդ վերա-
բերմամբ հեզ եղիր և չգոռոզանաս: Այսպիսով միայն
երիտասարդ կանայք կարող են տանտիկնութեան պատ-
ուին արժանանալ. հակառակ դէպքում՝ ամբողջ տունը
կը քայքայուի»:

Յետոյ, կարծես ապագան կարդալով, կանվան
յարում է:

«Այսօր արհամարհուած, մի օր դառնալու ես մի
հզօր թագունի, մայր մի անզուգական մարտիկի: Այն
ժամանակ նորից կ'այցելես մեր այս համեստ մենաս-
տանը, մանկութեանդ անմոռանալի ապաստանարանը»:

Ճգնաւորներն իրանց բարեկամուհուն ուղեկցե-
ցան մինչև անտառի ծայրը, որտեղ նորից են փոխա-
նակուում հրաժեշտի ողջոյններն ու բարեմաղթութիւն-
ները. «Թող քո ճանապարհին քեզ զուարթացնեն
ջինջ լճերն ու զով ստուերները. թող հանգարտի հովը,
քաղցրանայ փողին որպէս ծաղկափողի, և ամենուրեք
յաջողութիւնն ուղեկից լինի քեզ, Շակունտալա»:

Պէտք է մեկնել. ուղևորուհին վերջին անգամ համ-
բուրում է հօրը և կարաւանը ճանապարհ է ընկնում:
Մի քանի բոպէ ևս և Շակունտալայի սպիտակ պա-
րեգօտն աներևութանում է ծառերի ետև: Միայն կան-
վան է, որ, իր առաքինութեանց շնորհիւ երկրաւոր
յոյզերից բարձր կանգնած, իր պարտքը կատարած
լինելու գոհունակութիւնն է զգում, մինչ միւսներին
պատում է տխրութիւնը:

«Աւաղ, — մրմնջում է մի դեռահասակ ճգնաւո-
րուհի. — էլ ո՞վ է դարձնելու մեզ մեր Շակունտալային:
Նա որ հեռացաւ, այս նուիրական անտառից մնում է
այլևս մի անապատ միայն»:

ՎԱՆԱԿԱՆՆԵՐԻ բարեմաղթութիւնները ճանապարհի համար ի դուր չանցան. կարաւանը ողջամբ հասաւ Հաստինապուրա, Պուրուեան տան վաղեմի մայրաքաղաքը: Հիւղարնակ ճգնաւորները, մեծ քաղաքների պերճութեանց անձանօթ, շլացած, յախշտակուած, նայում են մինչև ամպերը վերացող տաճարներին, սքանչելի մարմարակերտ պալատներին, շէնքերի հոյակապ ճակատներին, մեծակամար դռներին, երկարաշար սիւներին և հսկայական արձաններին: Այս սքանչելիքներից ոչ մին Շակունտալայի աչքին չի երևում. նա յիշեցնում է իր ուղեկիցներին այն պարտականութիւնը, որի համար եկել էին և, որդու ձեռից բռնած, քայլերն ուղղում է դէպի թագաւորի պալատը: Նրա համար էականն այն է, որ միապետին անձամբ տեսնէ: Շատ դժուար բան. պալատն ունի հարիւր դուռ, հարիւրի առաջ էլ հսկում են ամաղոններ և սենեկապաններ,

որոնք արգելում են արքայական յարկերի մուտքը: Ի՞նչ գործ ունին այս կեղևաղզվեստ ձգնաւորներն ու այս շքեղազարդ կիներ թագաւորի հետ,— մտածում են նրանք: Սակայն Կանվայի պատկառելի անունն հարձ թում է ամէն խոչընդոտ և մի պալատական յանձն է առնում զեկուցանել թագաւորին:

Այդ պահուն Դուշմանտան պալատի ներքին յարկերում էր, շրջապատուած իր կանանցից, որոնք, նրան գրաւելու համար, մրցում էին իրար հետ նազանքներով: Հանսապատիկա թագուհին, որ քաջ երաժիշտ էր, մի գրգռիչ եղանակով աշխատում էր թագաւորի կրքերը զարթեցնել: Զո՛ւր աշխատանք: Միապետը մնում է մտազբաղ ու երազուն, և մտածում միայն անցեալ երջանկութեանց մասին, որ կարծես պատկերացնում էր շատ աղօտ կերպով:

Հէնց այս մեկամաղձոտ դրութեան մէջ էր, երբ սենեկապանը ներս մտաւ ծանուցանելու Կանվայի յղած պատգամաւորութեան գալուստը: Դուշմանտան զարթնում է իսկոյն թմրութիւնից և վանականներին ընդունում է նմանը չտեսնուած շքեղութեամբ: Մեծ դահլիճում, զարդարուած ոսկով ու ծիրանով, խնկեղէնները վառուում են արծաթեայ բուրանոցներում և երփնաշող ծաղիկները, փունջ փունջ, ցած են կախուած թաղարներից: Թագաւորը բազմած է մի ականակուռ դահլի վրայ և գեղեցիկ ստրկուհիներն հողմահարում են նրա գլխի վերեւ: Թագաւորի ձախ կողմում նստած են հարեմի տիկիները, պճնուած ամենաթանկ զարդերով, իսկ, աջ կողմում, խմբուած են, աւագութեան կարգով, բանաստեղծները, աստղադէտները, բժիշկները, ներբող-

ասացները, ծաղրածուներն ու պալատի բոլոր աստիճանաւորները:

Հիւրերն առաջնորդոււմ են ներս. թագաւորի պատրաստութիւններն ի դուր չէին. վանականներն, այս անօրինակ պերճութիւնից շացած, իսկոյն երկըրպագոււմ են միապետին և ասում.

«Փանօք արքայիդ: Ահաւասիկ քո հաւատարիմ Շակունտալան, որ գալիս է անտառից իր որդու հետ միասին»:

Յետոյ, ինչպէս հրահանգել էր իրանց մեծաւորը, Շակունտալային թողնում են մենակ թագաւորի ու պալատականների մօտ և դուրս են գալիս: Ծղնաւորներն ի՞նչ գործ ունեն աշխարհի ունայնութեանց օթևանում. նրանք անմիջապէս վանք են վերադառնալու: Կալով իրանց ընկերուհուն՝ նա համեստ բայց անյողդողդ կերպով մօտենում է գահին և ասում.

«Յիշում ես, Տէր արքայ, մի օր, եղնիկներ որսալիս, առաջին անգամ ինձ պատահեցար հօրս՝ Կանվայի՝ վանքում: Դեռ անխղելի գրաւականներով քեզ հետ չէի կապուած, երբ պայման դրի, որ օրինական ժառանգ ես ձանաչելու մեր ապագայ որդուն: Այժմ այդ որդին քո առաջ կանգնած է. ժամանակը լրացել է. մնում է, Տէր արքայ, որ մեր վաղաժամ բայց երջանիկ սիրոյ պտուղն յայտարարես արքայազն և թագաժառանգ»:

Թագաւորն, այս խօսքերի վրայ, պարզապէս ապշում է և, դառնալով դէպի պալատականներն, ասում.

«Այս բանսարկուն ճրտեղից լոյս ընկաւ... Էս... ամուսնացած լինիմ սրա հետ... Այսպէս էլ սուտ խօսել

կը լինի... Լսիր ինձ, այ կնիկ, ես քեզ բնաւ չեմ ճանաչում, ոչ էլ որ և է կապ եմ յիշում իմ ու քո միջև պարտքի կամ սիրոյ»:

Այսքան բացարձակ մի ուրացում շանթահարեց Շակունտալային: Կսկիծից մի ըստէ կարծես ուշքից դնաց. շրթները, դողդոջուն, ոչ մի բառ արտասանել չեն կարողանում, բայց նրանց փոխարէն աչքերն են խօսում և այնպէս փայլատակում, որ կարծես ուզում էին շանթահարել ուխտադրութիւն: Սակայն յաղթում է նա իր այս առաջին վրդովումին: Վանականութիւնը սովորեցրել էր նրան զսպել ինքն իրան, որով կարողանում է յարել բոլորովին հանդարտ ձայնով.

«Ի՞նչո՞ւ ես վիրաւորում ինձ քո ամբողջ պալատականների առաջ: Ի՞նչպէս կարող ես մոռնալ ամէն ինչ որ տեղի է ունեցել մեր երկուսի միջև: Ես որ մենակ էի, կարծում ես քեզ տեսնող չկամբ: Արևը, լուսինը, կրակն ու ջրերը, երկինքն ու երկիրը, ցերեկն ու գիշերը վկայ են քո դէմ: Պաղատում եմ, հաւատան խօսքերիս և ես քեզ պիտի ներեմ, որ այսքան ժամանակ ինձ թողեցիր երեսի վրայ, ինչպէս որ Աստուածները ներում են իրանց յանցանքի վրայ զղջացողներին»:

Այս անգամ պալատականներն իրանց զայրոյթը զսպել չեն կարողանում և սկսում են տրտնջալ.

«Այսքան էլ համարձակութիւն. դալ այսպէս հրապարակով մի այսպիսի պատմութիւն անել. այսպիսի ոճով խօսել ամենից մեծ թագաւորի ներկայութեանը. բայց աներեսութիւնն էլ չափ ունի»:

Թագուհիները, իրանց ախոյանի գեղեցկութեան նախանձելով, բարձրաձայն յարում են.

«Անմեղութեան ու առաքինութեան կերպարանքը միայն ունի սա: Շուտ, շուտ թող տանին այս սուտ ճգնաւորին, այս անպատկառ թափառականին կրկին իր անտառը. ի՞նչ իրաւունքով համարձակեց մուտք գործել այս պալատը»:

Շակունտալան, մի արհամարհական ակնարկ ձգելով իր նախանձորգների վրայ, հպարտութեամբ պատասխանում է.

«Տիկիւններ, ինչ իրաւունքով եկած լինելս էք հարցնում—ւայն իրաւունքով, որ կինն ունի իր մարդու վրայ: Մի՞թէ չգիտէք, խեղճ արարածներ, որ կինը իր մարդու կէսն է: Երբ մարդը, կեանքի մէջ գնում է նեղ կաժաններով կամ իջնում նոյնիսկ մեռելների ստորերկրեայ թագաւորութիւնը, հաւատարիմ կնոջ պարտքն է յաւիտեան նրան հետեւել. կինը մարդու միաժամանակ թէ բերկրանքն է թէ պարտքը, թէ մխիթարութիւնը թէ ոյժը: Նա է ծնելութեան յաւիտենական արտը բոլոր մարդկանց համար. սուանց նրա սրբերն անգամ կարող չեն որդի աշխարհ բերել: Ինչո՞ւ ես արհամարհում, Տէր արքայ, այս մանկան, որ գալիս է մօտդ քեզ համբուրելու տենչով: Ի՞նչ կայ հօր համար աւելի քաղցր քան որդու համբոյրը: Օրինակ առ մրջիւններից, որոնք իրանց ձուերը ոչ թէ կոտորում են այլ սնուցանում: Ի՞նչպէս կարող ես ուրանալ մի էակի, որ քեզանից է ծնուած, հին մարդուց նոր մարդ դուրս եկած: Դու մինչև այժմ մէկ էիր, այժմ եղար երկու: Հիացումով տես քո որդու մէջ մի երկրորդ դու, որպէս թէ քո պատկերդ երևէր քեզ վճիտ ջրում: Ինձ հոգ չէ, շպրտիր սէր որ ուզում

ես. ես անտրտունջ կը համակերպիմ և կը վերադառնամ վանք, բայց մի լքի այս երախային. երդուում եմ Ինդրայի երկնքի բոլոր Աստուածների անունով, որ սա քն իսկ հարազատ որդին է»:

Անողորք Դուշմանտան պատասխանում է.

«Ստախօս կին, ներողամտութիւնս ի չարն ես գործ դնում. ես քեզ ասում եմ, որ ոչ քեզ եմ ճանաչում ոչ էլ այդ անաղին տղիդ, որի համար ասում ես թէ ինձնից է ծնուած:

—Ո՛հ, անմահ Աստուածներ,—գոչում է Շակունտալան,—մի ժամանակ հայրս ու մայրս թողեցին ինձ երեսի վրայ, հայրս՝ Վիսվամիտրան՝ ամենից անուանին բոլոր ճգնաւորների մէջ, մայրս՝ Մենական՝ ամենից գեղեցիկը բոլոր յաւերժահարսերից. իսկ այսօր վանում է ինձ ամուսինս այսքան մարդոց առաջ, որ մեղքիս համար:

—Իսկապէս, ես ևս խորհուրդ եմ տալիս, որ վերակոչես ծնողներիդ յիշատակը. հայրդ մոռացել է առաքինութիւնն ու անձնատուր եղել հեշտանքի, մայրդ՝ դէն է շարտել քեզ որպէս ձօների աւելցուք մի թօշնած փունջ: Եթէ ճիշտ որ դու մի անառակ կնոջ աղջիկ ես, քո լեզուն ու վարմունքն այլևս ինձ չեն զարմացնի: Դ՛ուրս կորիւր, անպատիւ արարած, գնան ուր կ'ուզես, միայն թէ անպիտան երեսդ չտեսնեմ այլ ևս»:

Ա՞յսպէս պէտք էր վարուել վաճկատիրոջ, համեստ Շակունտալայի հետ: Խեղճը քիչ քիչ նուազէր ամօթից ու վշտից: Երբ մի այնպիսի սէր այսպիսի վախճանի է հասնում, արժէ՞ այլևս այդ սիրոյ մասին խօսել: Բայց մանուկը կայ, որ, ճակատը դէպի մօր

կուրծքը արած, լալիս է, և մայրն ուզում է արդարանալ նրա սիրուն: Բաւական է ինչքան արհամարհանք ու նախատինք կրեց. միթէ չունի մի այնպիսի ակներև ապացոյց, որով պապանձեցնէր այդ ապերախտ ուխտադրութիւն: Այն մատանին, որ Դուշմանտան իր իսկ ձեռով դրաւ նրա մատը, կարող է անպայման վերջիշեւ տալ Շակունտալային: Շակունտալան նայում է մատը, հէնց այս դերադոյն միջոցը դործ դնելու համար: Բայց սրպիսի դարմանք. մատանին չկայ. էլ ինչպէս պաշտպանուի այսուհետև:

Դուշմանտայի մէջ սէրը տեղի է տուել անկարեկցութեան, իսկ իշխանաւորն էլ համբերութիւնից է դուրս գալիս. այս տարօրինակ վիճարանութիւնն երկար տևեց. իսկոյն հրամայում է պահակներին և վերջիններս քարշ տալով դուրս են տանում Շակունտալային, որ, դահլիճի շեմքին, ետ է դառնում և, արդար ցասումով լցուած, յանդիմանում իր մոլորեցուցչին հետևեալ խօսքերով:

«Անպատիւ մարդ. դու պիտի պատժուիս, դ՛ն որ հազիդ ունիս առաքինութեան վերարկուն, իսկ ինքդ նման ես խոտի տակ ծածկուած ջրհորի: Մի հայր որ ուրանում է իր պատկերը կրող որդուն, Աստուածներն այդպիսի հօր երջանկութիւնը պիտի խորտակեն. ինչքան էլ չուզես, այս տղան է կառավարելու ապագային քո ընդարձակ պետութիւնը, որի սահմաններն հասնում են մինչև Հիմալայա: Մնաս բարձր. վայ ինձ դժբախտիս, որ խաբուեցայ Պուրուի շառաւղիցդ, որ անարժան ես քո ցեղի ներկայացուցիչը լինելու, դ՛ն որ շրթներումդ մեղր ունիս, իսկ սրտումդ՝ թոյն»:

Չմոռանանք սակայն ասելու, որ Դուշմանտան այնքան էլ մեղաւոր չէ, ինչքան երևում է: Վեց տարի առաջ Շակունտալան, ամբողջովին տարուած իր կրքին, անփոյթ էր գտնուած պատշաճաւոր մեծարանք ցոյց տալու Դուրվասա անուն մի ծեր ցասկոտ ճգնաւորի: Դուրվասան, իր վրէժը լուծելու համար, յայտարարել էր, որ Շակունտալան թագաւորի յիշողութիւնից պիտի վտարուի, որպէս թէ թագաւորն երբեք նրա մասին տեղեկութիւն իսկ ունեցած չլինէր*): Ահա թէ սրտեղից է սկիզբն առնում այս երկարատե մոռացումը, միանգամայն անհաւատալի այնքան խոստումներից յետոյ, ինչպէս և այս յամառութիւնն ուրանալու այն բոլոր յիշատակները, որ լքուած կինը գուր էր աշխատում գարթեցնել նրա մէջ: Դուշմանտան բարեմիտ մարդ էր և այս քստմնեցուցիչ խստութեան պատճառը յիշողութեան բացակայութիւնն էր: Բաւական էր սակայն, որ տեսնէր այն մատանին, որ տարիներ առաջ ինքն էր ընծայել իր սիրելուհուն, և ճգնաւորի անէծքը պիտի դադարէր: Դժբախտաբար մատանին հէնց այն առաւօտ Շակունտալայի մատից սահել էր ցած, երբ նա իր լուացումներն էր կատարում մի նուիրական լճում, Հաստինապուրայի դռների առաջ:

Դեռ մի ժամ չէր անցած այս սրտայոյզ տեսարանից, որ ամբողջ պալատում խօսակցութեան միակ առարկան էր, և ահա մի ձկնորս պալատ բերաւ թագաւորի մատանին, որ գտել էր ձկան փորում: Մա-

*) Ճգնաւորներն, իրանց խտակրօնութեան շնորհիւ, օժտուած էին գերբնական կարողութեամբ:

տանին տեսնելն ու յիշողութեան վերադառնալը մէկ եղաւ: Ո՞վ կարող է պատմել այժմ թագաւորի վիշտն ու խղճահարութիւնը: Ի՞նչ, Շակունտալայի՞ն, իր այնքան կաթողին սիրած կնոջ, որ Կամայի չափ գեղեցիկ մի որդի էր տուել իրան, վանէր ինքն այդ աստիճան խստութեամբ: Պէտք էր վազել ետեից, գտնել ուր որ էր. ով վերադարձնէր նրան պալատ, կ'ստանար մի մեծ պարգև:

Աւսդ, թագաւորի սուրհանդակներն ամբողջ երկիրը տակն ու վրայ են անում, բայց չեն գտնում ոչ մօրը ոչ որդուն. չեն իմանում ո՞ւր մնացին, ինչ եղան. և վերադառնում են պալատ գլխիկոր, տխուր և յուսահատ:

ԵՐԲ թագաւորն անմխիթար էր, ո՞վ կարող էր ուրախութեան մասին մտածել: Գարնան տօնը, որ կատարելու էին մեծ շքով, արգելուած էր: Պալատը, որ մի ժամանակ հաճոյքի բնակավայր էր, դառել էր օթեան անասելի տխրութեան: Թագուհիները տրտընջում էին, որ ամուսինն ուշադրութիւն չի դարձնում իրանց վրայ: Դուշմանտան եթէ հրեք պատահմամբ մի երկու սիրալիր խօսք էր ասում նրանց, ամէն անգամ բերնից փախցնում էր Շակունտալ անունը. պարզ երևում էր, որ նրա սիրտը տխուր էր և ուրիշ տեղ: Պալատականներն իբար մէջ բարձրաձայն խօսել չէին համարձակում. նրանց կարծիքով արքայի վիշտը սուգի էր մատնել բնութիւնն անգամ. ծաղիկներն էլ չէին փրթթում, թռչուններն էլ չէին երգում և Սէրը, տխրութիւնից, բոլոր սլաքները դրել էր պատկանդարանի մէջ: Ի հարկէ, այսքան էլ մարդահաճութիւն չէր լինի: Այսպէս թէ այնպէս երևում էր, որ թագաւորը ոչ մի բանով չէր հետաքրքրւում: Գործերը նախարարների վրայ թողած՝ գնում թափառում էր շարունակ իր ծաղկանոցներում, ծաղրածու Մագհավայի հետ միա-

300 49

սին, որ իր տիրոջ ինչպէս սիրոյ գաղտնեկիցն էր, այնպէս և վշտերի: Աչերն անթարթափ և անքնութիւնից քողարկուած, ինքը մի միակ մտածմունքի մէջ խորասուզուած, թագաւորն, արևի ամենասաստիկ տապին, ման էր գալիս, մըթմըթալով անկապ անկապ խօսքեր.

«Ո՛հ, Մադհալա. այնպէս էլ կուրանալ: Քիչ առաջ քնած էր այս վիրաւոր սիրտս և աչագեղ սիրելուհիս երբ եկաւ, չղարթեց. իսկ այժմ արթուն է և տանջւում: Դեռ աչքիս առաջ է Շակունտալայիս վերջին արտասուելից նայուածքը, որ շարունակ հալածում է ինձ և այրում թունաւոր սլաքի նման»:

Ծաղրածուին թւում էր, թէ իր տէրը խելքը կորցընում է, ուստի և աշխատում էր զանազան ձևերով նրան զբաղեցնել. սակայն միշտ էլ ետ էր մղւում թագաւորի կողմից: Վերջինս շարունակ մեղադրում էր իրան և ինքն իր գլխին վայ կարդում: Վերջապէս, յոգնութիւնից ուժասպառ, յանձն է առնում նստել մի կճեայ նստարանի վրայ, մի ստուերոտ հովանոցում: Այգտեղ բերել է տալիս ներկերն ու վրձիններն և սկսում վերարտադրել իր սրտում քանդակուած պատկերը: Սրանով է միայն կարողանում զբաղեցնել իր միտքը. Սէրը ամէն հրասլոյր փոխ է տալիս արքայական վրձինին: Հիմալայայի ձիւնասքող գագաթները, Մալինիի ծաղկազարդ ափերը, յասմիկի թփերը, երկու հաւատարիմ ընկերուհիները, մինչև անգամ սև մեղուն, որ ահարեկել էր Շակունտալային, այս բոլորը վերարտադրում են մանրակրկիտ ճշտութեամբ, այնպէս որ թագաւորն, իր ցնորքի մէջ, պատրանքն իրականութեան տեղ է ընդունում և բացագանչում. «Ա՛յ մեղու, չլինի

Թէ սիրելուհուս շրթներին դպչիս, վիմբայի*) նման կարմիր շրթներին, նորածիլ կոկոնի նման հրապուրելի շրթներին, որոնց քաղցրութիւնը լիովին ճաշակեցի իմ սիրոյ տօնին, թէ չէ՝ քեզ կը բանտարկեմ լոտուսի բաժակում»:

Այս վիճակն երկար տեւել չէր կարող: Ինչ ժամանակ յետոյ թագաւորն ուշքի եկաւ, ինչ որ աւելի էր պատշաճում նրա պատերազմասէր բնաւորութեան: Այդ միջոցներին Աստուածները դիմեցին թագաւորի օգնութեանը՝ մի խումբ հսկաների դէմ, որոնք եկած էին տիրելու Ինդրայի դրախտին: Մատալին, Ինդրայի կառավարը, եկաւ տանելու Դուշմանտային: Սրան էր վերապահուած յանդուգն Դանավասների դէմ պատերազմ մղելու և նրանց նուաճելու պատիւը: Նա պէտք է անյապաղ վերցնէր զէնքերն ու նոյն բոպէին նստէր Էրկնային կառքը: Ինդրայի հրամանների դէմ առարկել ներելի չէր, և հերոսն անտրտունջ հնազանդում է:

Ինքնին հասկանալի է, որ Դանավասներն իսկոյն հալածուեցան, ինչպէս հալածուում էին երկրի վրայ թագաւորի թշնամիները: Ինդրան էլ գովեստ չմնաց, որ չտար իր պաշտպանին, որին բազմեցրեց կողքին իր իսկ գահի վրայ, կարծես, Աստուածների նախանձը գրգռելու համար: Բայց թագաւորն այլ ևս գործ չունէր երկնքում, ուստի և իր մեծաշուք ասպնջականներից թոյլաւութիւն խնդրեց վերադառնալու իր մայրաքաղաքը: Դարձեալ Մատալիի առաջնորդութեամբ ճանապարհ ընկաւ դէպի երկիր:

*) Մի տեսակ կարմիր պտուղ:

Արդէն կառքը, ամէն կողմից թեթև գոլորշիներով շրջապատուած, դէպի ցած էր սահում ամպերի միջով՝ ճանապարհորդներն հեռուից տեսնում էին հրաշագեղ Հաստինապուրան, որ անջրպետի մէջ երևում էր որպէս մի կէտ, և Մալինի գետակը, որ պարզուամ էր մի նեղ ժապաւէնի նման արգաւանգ հովիտների միջին: Յաղթականի շահատակութիւնները մի երջանիկ ամոքումն էին սիրահարի կրած ցաւերին և Դուշմանտան աւելի էր հետաքրքրում տեսնելու ամէն ինչ որ աչքին հանդիպում էր: Երբ օդեղէն կառքը մօտեցաւ մի բարձր լեռան զագաթին, Մասալին իր ուղեկցին բացազրկեց, որ այդ տեղը կատարելութեան դաշտն էր, ուր, աշխարհի վրայ սուրբ կեանք վարած ճգնաւորները, իրանց մահից յետոյ, վայելում էին գերագոյն երանութիւնը: Այնտեղ մարմինը կամ հոգին տառապեցնող ոչինչ չկար, ոչ սառնաշունչ քամի ոչ կիզիչ արև, այլ տիրում էր միօրինակ բարեխառնութիւն, քաղցր օդառանց մշակման, աճում էին ամենահաղուազիւտ տունկերը, փթթում ամենաչքնաղ ծաղիկները. հողը ծածկուած էր կարկեհաններով, մարգարիտներով ու ադամանդներով: Ո՛վ ուզում է հարստանալ, թող գնայ այնտեղ. մի քանի ըոպէում ահագին գանձ կը դիզէ. բայց ճգնաւորները մտածում էին միայն երկնային երանութեան մասին: Երբեք ոչ ազահութիւն, ոչ ատելութիւն, ոչ նախանձ, ոչ բարկութիւն, ոչ որկրամոլութիւն և ոչ ուրիշ որ և է մարդկային եպերելի կիրք դեռ չէին անպատուած այս աստուածային սրբավայրը: Այս նուիրական լեռան բնակիչներն իրար սիրում էին եղբայրբարբ. Աստուածներին էին օրհնաբա-

նում ամբողջ օրը և միշտ զգաստ էին, թէև ամենաչքնաղ յաւերժահարսերով շրջապատուած:

Թագաւորը, լսելով Մատալիի այսօրինակ նկարագրութիւնը, փափագ յայտնեց կանգ առնելու պահ մի և ողջունելու այնտեղ ապրող սրբերին: Կառավարը չէր կարող մերժել մի մարդու. որ Ինգրային փրկելուց էր վերադառնում, ուստի և կառքը կանգնեցրեց լեռան գագաթին, որ այդ պահուն ամայի էր: Տեսնում են միայն մի երեխայ, որ խաղում էր մի կորիւնի հետ: Տարօրինակ ժամանց. ուզում է անպատճառ ձեռը խրել դազանի երախը և տեսնել թէ քանի՛ ատամ ունի: Չարածձին որքան անխոհեմ այնքան էլ քաջասիրտ է, այնպէս որ հերոսին դուր է գալիս: Գուշմանտան գնում է մօտը: Ո՛վ զարմանք, ո՛վ ուրախութիւն. սխալուել անկարելի է. խրոխտ դէմքը, կապոյտ փայլակնացայտ աչերը, ափի միջի գծերի երկարութիւնը, յատուկ մի միայն Պուրուեան ցեղին, այս ամէնը ցոյց են տալիս, որ դա ի՛ր իսկ որդին է, որի համար այնքան վշտակրում էր: Այս անգամ այլ ևս անէծք չկար, որ կուրացնէր թագաւորին: Մանկան առնում է գիրկը, համբուրում է գլուխն ու սեղմում կրծքին. մանուկն էլ իր կողմից է գլուխը նրան: Սիրելուհին դուր չէր ասում. ի՞նչ՛կայ աւելի քաղցր քան որդու համբոյրը:

Շաղունտալան, որդու համար անհանդիստ, վազում է մօտը և վրայ հասնում հայրական այս գուրգուրանքին: Կանգ է առնում ապշած, չհաւատալով աչքին: Վրէժխնդրութիւնը վիրաւորուած կնոջ սրտի համար քաղցր է և լաւ առիթ էր փոխարէնը հատու-

ցանկերու: Թագաւորը նոյնպէս, Շահուհետալային տեսնելով, կարծես յանկարծակիի է դալիս և նահանջում է կտ. նայում է նրան, այս անպարտելի ռազմիկը, ազիրսոտ, պաղատական, երկչոտ նայուածքով: Վնայ թէ յանկարծ կինը չնեղէ նրան այնքան ծանր վիրաւորանքից յետոյ: Վնայ թէ հիմա էլ նա վնասէ այն մարդուն, որ նրան ուրացել էր ամբողջ պալատականների աչքի առաջ: Բայց ոչ. ճշմարիտ սէրը բարձր է և հպարտութիւնից և դիւրազգածութիւնից. մաղերն այրի կանանց նման ի մի հիւսած՝ այս աննման կինը մնացել էր անմխիթար. հակառակ տեղի ունեցած բոլոր անցքերին՝ նա պահել էր իր հաւատարմութիւնը, վիշտն ու յիշողութիւնները: Տղան կայ, կապը այս երկու խոցուած սրտերի միջև: Շահուհետալան վերյիշում է միայն երջանիկ օրերը և անտրտունջ բաց է անում թևերը զղջահար ամուսնին:

Առաջին խանդավառութեան յաջորդում են երկուստեք բացադրութիւններ: Ի զուր չէ, որ Շահուհետալայի մայրը անմահներից է: Աստուածային յարկերի բարձրութիւնից Մենակայի սիրազեղ հովանին հսկում էր նրա վրայ: Տեսնելով իր դստեր այդօրինակ զրգբախտացումը՝ յաւերժահարսն իջել էր երկիր և թէ մօրը թէ մանկան հանել եթերի մէջ: Այս օրից երիտասարդ կինն ապրում էր սրբերի օթեանում:

Հերթը գալիս է թագաւորի արդարացմանը: Նրացոյց տուած այն աստիճան քարասրտութեան պատճառն, անտարակոյս, մի անէծք էր, որ ծանրանում էր նրա վրայ: Սակայն երբ մատանին, որ զուր էր փնտռում Շահուհետալան, դիպուածով գտնուեց ու

երևաց Դուշմանտայի աչքին, թագաւորի կուրութիւնն իսկոյն փարատեցաւ, յիշողութիւնը վերադարձաւ ու ընկաւ յուսահատութեան մէջ: Դրանից յետոյ սուրհանդակներ ուղարկուեցան պետութեան ամէն կողմերը որոնելու Շակունտալային, բայց չգտան: Շակունտալան վայելում էր երկնային պուրակների հովանին: Իսկ այն օրից թագաւորն աչք չէր բաց անում տառապանքից ու վշտից: Վերջը, երբ Ինդրայի հրաւերով Դանավանների դէմ մղած պատերազմից վերջնում էր երկիր, մի անբացադրելի նախազգացում կանգ առնել տուաւ նրան այս վայրերում: Տարակոյս չկայ, որ Աստուածների բարեացակամութիւնն էր պատրաստել այս հանդիպումն երկու անմխիթար ամուսինների միացման համար:

Շակունտալան Դուշմանտայի անկեղծութեան վրայ չէր կասկածում. նա հիմայ էր յիշում, որ իր երկու ընկերուհիներն այդ անէծքից տեղեակ էին, և, դրա համար էլ, յանձնարարել էին չմոռնալ մատանին ցոյց տալ թագաւորին, եթէ վերջինս չճանաչէր նրան: Սակայն մեր ազնիւ հերոսուհին արժանի էր բուն իսկ Աստուածների բերնից լսելու իր ամուսնու վերահաստատումը:

Յանկարծ օդի միջից մի գերմարդկային ձայն այս խօսքերն է արձակում սիրատարի և յափշտակուած զոյգին:

«Լսիր, Շակունտալա, ճշմարտութիւնը, որ հաստատում է երկնաբնակների կողմից. մեծանձն արքայի կամքը բնաւ մաս չունէր այն երկարատև մոռացման և արհամարհոտ մերժման մէջ: Քո ամուսինն ենթար-

«կուած էր մի վերբնական աղբեցութեան, որի վախճանը բարեբախտաբար լաւ եղաւ: Իսկ դու, Դուշմանտա, տէր եղիր քո որդուն և պատուիր նրա մօրը. այս մանուկը պտուղն է քո միութեան Շակունտալայի հետ: Տար նրան պալատ և խնամով դաստիարակիր, որ պէսզի ապագայում քեզ յաջորդէ: Նա պիտի նուաճէ երկրի բոլոր թագաւորներին և ևս աւելի պիտի պանծացնէ քո ցեղի փառքը»:

Այս բոլոր գուշակութիւնները պիտի կատարուէին: Վերագարձին թագաւորն իր որդու դահածաւանգութեան նուիրագործման հանդէսին, ուր տրուեցաւ նրան Բհարատա անունը, ի պատիւ Աստուածների ձօնեց բազմաթիւ զոհեր և բրահմաններին բաշխեց առատ պարգևներ: Այս Բհարատայից է, որ սկիզբն առաւ Բհարատիդների մեծ ցեղը*:

Իրանից յետոյ դեռ երկար տարիներ ապրեց Դուշմանտան իր կնոջ հետ, որի գիւտն ուղղակի հրաշք էր: Այնքան փորձանքներից յետոյ նրանց վերապահուած էր անխառն երջանկութիւն:

* Այդ ցեղի ներկայացուցիչների սխրագործութիւններն ու փառքն է երգում հնդկաց Մահաբհարատա աշխարհածանօթ զիւցազներգութիւնը, որից վերցուած է եւ սոյն պատմուածքը:

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր

Էջ	ճաղ	սխալ	ուղիղ
33	15—16	Շակունկունտալան	Շակունտալան
34	9	և	որ
39	5	սպասում էր	սպասում էր

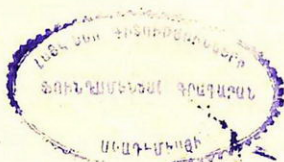
Հ Ա Ղ Ա

ՅԱՆԿ ԵՒ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Երկու խօսք	հօջ 5.
Նախերգանք—Ինդրայի երկիւղը, Մենակայի յաղթանակն ու Շակունտալայի ծնունդը	» 9.
Քլ. Ա.—Թագաւորի որսը նուիրական անտա- ռում և առաջին տեսակցութիւնը Շակուն- տալայի հետ	» 19.
Քլ. Բ.—Սիրոյ ցանն ու նրա դեղը	» 30.
Քլ. Գ.—Շակունտալայի հրաժեշտը վանքին և երթը թագաւորի մօտ. ուրացում.	» 42.
Քլ. Դ.—Թագաւորի զղջումն ու խղճահարումը, յաղթանակ դեբրի դէմ և երջանիկ հան- դիպում Շակունտալայի հետ	» 51.

Վ Ե Ր Զ

ԹԱՐԳՄԱՆՁԻ ԳՈՐԾԵՐԻՑ

1. ՕՏԱՐ ՓՈՒՆՁԵՐ, Ա. հիւսք—Շիլլերի բալ-
լադաներից—Թարգմ. Գերմ. 20 կ.
2. ՕՏԱՐ ՓՈՒՆՁԵՐ, Բ. հիւսք—Հաճրգից—
Թարգմ. Պարսկ. 25 կ.
3. ԵՐԵՔ ԳՕՏԻ, Ժուկովսկուց, Թարգմ. Ռուս. 10 կ.
4. ՄԱՅՐԱԿԱՆ ՍԷՐ, Անդրուսկից—Թարգմ.
Գերմ. (սպառած) 5 կ.
5. ՈՍԿԷ ԽԱՐԱՉԱՆ, Ա. Բանգաբեից, Թարգմ.
Յռն. (սպառած) 20 կ.
6. ԺՈՒԺԿԱԼ ԳԻՆԵՏՆԵՐԸ. Գր. Պետրովից,
Թարգմ. Ռուս. 10 կ.
7. Le parler Arménien d'Akn, (Ակնայ բարբառի
ուսումնասիրութիւնը). 4 կ.

Հրահարակութեան համար պահապան ենք.

1. ԾԱՂԿԱԳՐԵՐ ՈՒ ԶԱՐԴԵՐ — (Գիտական-Գեղարուեստական ժողովածու). մանրանկարչական հարազատ վերարտադրութիւն հայկական հնադոյն ձեռագրերից, ընդարձակ ուսումնասիրութեամբ հայկական կենդանագրերի ծագման ու զարգացման մասին:
2. ՎԵՐԻՆ ԱԳՈՒԼԻՍԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅՔԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՅ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐԻ ԼԻԱԿԱՏԱՐ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ ԵՒ ՀԱՄԱՌՕՏ ՑՈՒՑԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.
3. ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԵՐԹԵՐԻ ՎՇՏԵՐԸ—Վ. Գեօրգի. Թարգմ. Գերմաներէնից:
4. ԾԱՂԿԱՓՈՒՆՁ ՀաՅրգից եւ Սաղիից.
5. ՇԱԿՈՒՆՏԱԼԱ. (դրամա)—Կալիդասայի.

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0080285

[2 n.]

Ugma

320

